

Üç Jön Türk: Ahmet Rıza, Mizancı Murat ve Prens Sabahattin

Three Young Turks: Ahmet Rıza, Mizancı Murat and Prince Sabahattin

Öz

Jön Türklerin siyasi yaşamda etkin rol oynadığı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, siyasi, sosyal ve kültürel yaşamın temel unsurları, devleti içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak amacı etrafında inkişaf etmiştir. Makalede politik duruş anlamında Jön Türkler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ifade edilirken; sosyal, ekonomik ve politik anlamda ciddi bir çöküşün içerisinde bulunan imparatorluğun kurtarılması için önerilen farklı görüşler ve etkisinde bulunulan ideolojik perspektifler açıklanmaya çalışılmıştır. Batılılaşma veya çağdaşlaşma söz konusu hedef için neredeyse tüm Jön Türkler için ortak hedef haline gelmiş fakat Batılı devletlerin Osmanlı'ya dair politik hedefleri, dönem aydınları ve devlet adamlarının da Batı'ya cephe almasına sebep olmuştur. Söz konusu arada kalmışlık ile döneme ait pek çok eserde karşılaşılmaktadır. Ayrıca siyasi anlamda Batı ile işbirliği yapılması gerektiğini düşünenler ile Batılı değerlerin benimsenip, Batılı devletler ile Osmanlı'nın bekası için mücadele edilmesi gerektiğini düşünen Jön Türkler arasında da bir ayrım söz konusu olmuştur. Makalede bu ayrımlar irdelenmiş, Jön Türklerin önde gelen ve farklı anlayışlara sahip üç ismi; Ahmet Rıza, Mizancı Murat Bey ve Prens Sabahattin'in siyasi fikirleri ifade edilmeye çalışılmıştır.

Abstract

In the recent periods of the Ottoman Empire, where Young Turks played an active role in political life, the basic elements of political, social and cultural life developed around the aim of rescuing the state from its difficult situation. While the similarities and differences between the Young Turks in terms of political stance are expressed; tried to explain the different views and ideological perspectives that were suggested for the rescue of the empire, which was in a serious collapse in social, economic and political sense. Westernization or modernization has become a common goal for almost all Young Turks, but the political aims of Western states for the Ottomans have also led to periodic intellectuals and statesmen taking the front line to the West. In other words, it is encountered in many works belonging to the period of intermission and turnover. There is also a distinction between those who think that cooperation with the West should be political, and those who think that Western values should be adopted and the Ottomans should be struggled with the Western states for the lasting of state. These distinctions are examined, and Young Turk's three leading names with different understandings; Ahmet Rıza, Mizancı Murat Bey and Prince Sabahattin's political ideas were tried to be expressed.

Giriş

Jön Türklerin siyasi fikirleri ve demokrasi ile temel demokratik değerlere bakışlarını ele alacağımız makalede, söz konusu başlangıçta oldukça heterojen, fakat zaman geçtikçe homojenleşen bir grup olarak Jön Türkler hem entelektüel anlamda ortaya koydukları ürünler, hem de aktüel politığe katılma biçimleri açısından çok yönlü olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Öncelikle Jön Türk Hareketi'nin temellerini bulabileceğimiz Yeni Osmanlılar hareketi incelenecek, Yeni Osmanlıların demokrasi başta olmak üzere bilhassa dönemin temel tartışma konularındaki görüşlerinin Jön Türklere ne şekilde sirayet ettiği açıklanmaya çalışılacaktır. Bu etkileşim dönemin münevverlerinin bazen tek tek bazen de birbirleri ile mukayeseli biçimde irdelenmesi şeklinde belirtilecektir. Dönemin genel itibariyle ruhu, reel politığı ve aydınların şahsi görüşleri ile birlikte dikkat çekici bir diğer önemli nokta, söz konusu aydınların çoğu zaman acı zulüm çıkardıkları yayınlardır. Bu yayınlar ekseriyetle gazete olarak karşımıza çıkmakta; yazıları yurt dışında hayatını sürdüren düşünürler tarafından kaleme alınmakta ve imparatorluğun payitaht ve balkanlar başta olmak üzere pek çok bölgesine dağıtılmaktaydı.

Hasan Bozkurt Çelik

Arş. Gör. Gümüşhane Üniversitesi,
İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü
hbozkurtcelik@gmail.com

Article Type / Makale Türü
Review / Derleme

Anahtar Kelimeler

JönTürk, Osmanlı, Batılılaşma

Keywords

YoungTurks, Ottoman, Westernization

JEL: H11, H57, H83

Submitted: 29 / 05 / 2018

Revised: 06 / 06 / 2018

Accepted: 22 / 09 / 2018

Bu gazetelerin etkinliğinin boyutunu sürekli hanedan tarafından engellenmeye çalışılmasında görebileceğimiz gibi bilhassa Balkanlardaki genç subaylar arasındaki ana gündem maddelerini oluşturmalarında da net bir biçimde görmekteyiz.

Jön Türklerin verdikleri mücadele çok yönlü olmakla birlikte temel olarak hedeflerinin imparatorluğun parçalanmasını engellemek ve Devlet-i Aliyye'yi içinde bulunduğu darboğazdan çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu hedefleri hemen hemen tüm yayın ve mecmualarda görmekteyiz. Bu hedef doğrultusunda izledikleri yollar açısından ise Jön Türkler birbirinden ayrılmaktadır diyebiliriz. Kimi aydınlar Avrupa'da esen pozitivizm rüzgârından oldukça etkilenirken kimileri daha liberal fikirleri benimsemekte; bazıları devletin kurtuluşu için padişahın değişmesini elzem görürken, bazıları sorunun çok daha derinlerde olduğunu ve hukuki ve sosyal bir temel dönüşüme ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Yine birtakım aydınlar yalnızca Abdülhamit idaresinin istibdadına karşı çıkarken bazı aydınlar doğrudan hanedan yönetiminin yanlışlığına vurgu yapmaktaydılar.

Genel itibarıyla bakıldığında ise Yeni Osmanlılardan aldıkları miras ile Jön Türklerin Hanedanın ve Hilafetin varlığına bağlı olduklarını, fakat Abdülhamit yönetiminin baskıcı unsurlarının ortadan kaldırılması gerektiğini düşündüğünü söyleyebiliriz. Jön Türklerin geneli bunun için 1876'da yürürlüğe giren Kanun-i Esasi hükümlerinin yeniden devletin yönetim anlayışında temel esas olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktaydılar.

Makalenin temel metodolojisi dönemin aydınlarının görüşlerini özellikle demokrasi ve demokratik değerler bakımından, yayınlar ve aydınların şahsi görüşleri üzerinden değerlendirmek olarak açıklanabilir. Aydınlar ve yayınları ele alınırken farklı görüşler mukayese edilmeye çalışılacak ve bu görüşlerin payitaht, ordu ve yer yer halk nazarında nasıl karşılık buldukları irdelenmeye gayret edilecektir. Söz konusu tasnif yapılırken kronoloji veya kitlelere ulaşma kabiliyetinden çok tutarlılık ve dönemin şartlarını okuma açısından yayın ve aydınlar ele alınmaya uğraşılacaktır.

Bu açıdan bakılarak; hepsi Jön Türk olmakla birlikte, üç ayrı ismin - Ahmed Rıza, Mizancı Murat Bey ve Prens Sabahattin- Jön Türkler içerisinde "temsil ettiği" farklı bakış açıları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.Yeni Osmanlıların Etkisinde Jön Türklerin Siyasi ve Sosyal Fikirleri

Bilhassa 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi, bu anayasacılık faaliyetine giden süreç ve sonuçları bağlamında dönemin aydınlarını Yeni Osmanlılar olarak nitelendirmek ve 1908 devrimine giden sürecin temel niteliklerini oluşturan aydınlara kadar olan dönemi Yeni Osmanlılar olarak adlandırmak doğru olacaktır. Yeni Osmanlılar ile Jön Türkler arasındaki temel fark olarak siyasi bir anlayış farkından söz edebilmemiz mümkündür. Yeni Osmanlılar İslamcılık ile Osmanlılık fikirlerinin ağır bastığı aydınlar olarak ön plana çıkarken; Jön Türkler yine devletin kurtuluşunu Osmanlılık fikir ve politikalarında bulmakla birlikte İslamcılık yerine Türkçülük fikrinin daha realist olduğunu savunmakta, en azından bu fikrin tohumlarını atmaktaydılar. Burada yükselen milliyetçiliklere karşı Osmanlılık fikriyatının yavaş yavaş da olsa geçerliliğini yitirmesiyle birlikte bir milli kültür yaratma çabasının da önemli bir etkisinin olduğunu söylememiz mümkündür.

Fakat düşünce farklılıklarına rağmen rahatlıkla Yeni Osmanlıların düşünceleri Jön Türk Hareketi'nin temel sosyo-politik ve ideolojik arka planını oluşturmuştur diyebiliriz (Petrosyan, 1974: 109).

Yeni Osmanlıların temel gayesi Osmanlı Devleti bünyesinde bir meşveret meclisi kurulması ve bu yolla kuvvetler ayrılığının devlet yapısı içerisinde kurumsallaşmasının sağlanmasıydı (Mardin, 1964: 8). Bu görüş çizgisinde yayınlar üreten ve bir politika oluşturmaya çalışan Yeni Osmanlıların en ünlülerinden biri Vatan Yahut Silistre eseriyle döneme damgasını vuran Namık Kemal'dir. Yayın hayatına Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazılar yazarak başlayan Namık Kemal'in politik hayatı Fazıl Paşa ile birlikte Paris'e giderek Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurması ile başladı. Daha sonra Londra'ya geçti ve Hürriyet mecmuasını çıkarmaya başladı. O döneme değin Tasvir-i Efkâr'da daha çok dış politika ve sosyal konular yazılar kaleme alan yazar Sina Akşin'e göre yurt dışında

olmanın verdiği özgürlük ve güvenle ve bir yandan da Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne üye olmanın verdiği sorumluluk ile siyasal meselelere de el attı ve hem güncel hem de genel politik hususlarda eserler neşretmeye başladı.

Namık Kemal'in siyasi görüşlerine baktığımızda temel anlamda İslamcılığın etkisini görsek de onun İslamcılık düşüncesi, Rousseau ve Locke gibi demokrat ve liberal düşünürlerin görüşlerini İslam ile bağdaştırmaya yönelik bir düşüncedir diyebiliriz.

Osmanlı halkına siyasal haklar verilmesi, bir parlamento kurulması ve kararların bu şekilde tartışılarak alınması İslam'daki Meşveret Usulü ile bağdaştırılıyordu. Ona göre toplum sözleşmesindeki rıza kavramı İslam'da biat ile karşılanmakta; teba padişaha adil bir yönetim şartıyla biat etmekteydi. Hürriyet mecmuasının ardından- aradaki gelişmeler siyasi tarihin konusudur- tirajı dönem dönem on bine kadar ulaşan İbret gazetesini çıkaran Namık Kemal bu gazetede yayınların keskin siyasi konulara girmemesine rağmen yine de gazete üç kez tatil edildi (Akşin vd, 2009: 348-352).

Burada söz konusu gazetenin on binlik tirajının o dönem için müthiş bir rakam olduğunu ve yalnızca bu rakamdan dahi Namık Kemal'in, döneminde bürokrasi, askeriye, entelijansiya ve halk arasında ne kadar popüler olduğunu söylememiz icap etmektedir. Daha sonra Gelibolu'ya sürülen Kemal, İstanbul'a döndüğünde şöhretini tavan yaptıracak Vatan Yahut Silistre oyununu yazıp sahneleterek Türk düşün hayatında vatan mefhumunun iyiden iyiye yerleşmesi ve topluma uğruna savaşılacak ve hatta ölünecek yeni bir ülkü vermeyi sağladı. Söz konusu ülkünün günümüz siyasal ve entelektüel yaşamındaki yerini de göz önünde bulunduracak olursak Namık Kemal'in etkinliği bir kez daha göz önünde bulundurulması gereken bir gerçeklik olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu yeni ülkü hususunda Şevket Süreyya Aydemir'in çocukluk hatıralarında askerlik mesleğinin bir meslek olmaktan, vatan müdafaasına nasıl dönüştüğünü anlatması açıklayıcı olacaktır (aktaran Mardin, 1964: 4).

Namık Kemal'i demokrasi bağlamında ele alacak olursak- ki yukarda Rousseau ve Locke gibi düşünürlerle olan fikri bağlantısını açıklamıştık- yer yer esaret kurumunu, kadınların toplumsal hayattaki zayıf pozisyonunu konu edinmesi (Mardin, 1964: 348-352) onun demokratik değerlerle oldukça doğal bir biçimde bağdaştırılabileceğini göstermektedir.

Namık Kemal'in dışında Ali Suavi, Fazıl Paşa ve İbrahim Şinasi Efendi de dönemin önemli isimleri arasında sayılabileceklerdir. Yeni Osmanlılar ile Jön Türkler arasındaki bağlantının Şerif Mardin'in tabiriyle son halkası ise Halil Ganem'dir (Mardin, 1964: 17).

En nihayetinde 1895 yılında Jön Türk Hareketi'nin başladığını varsaydığımızda bu başlangıcın bir tabularasa üzerine olmadığını ve önemli bir tarihi arka planı olduğunu söyleyebiliriz. Bu arka planda Yeni Osmanlılar bir çatı olmakla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkış sürecinde Paris'ten Osmanlı sınırlarına gelen neşriyatların, Bulgaristan başta olmak üzere Balkanlardan gelen akislerin önemli etkileri olduğunu söyleyebiliriz (Mardin, 1964: 21).

Hem Yeni Osmanlılar hem de Jön Türkler için geçerli olmak üzere dönemin siyasal yaşamında en önemli unsurlardan birinin jurnalcılık ve yarattığı etkiler olduğunu söylememiz mümkündür (Mardin, 1964: 8).

Dönemin neredeyse tüm aydınları jurnalcılıktan şikayet etmekte; jurnalciliğin hem güven ortamını yok ettiğini hem de hanedana yaranmak isteyen ve devletin kurtarılması namına güvenilirliklerine ve samimiyetlerine inanmadıkları kişilerin, vatanperver aydınları saraya jurnalleyerek makam ve mevki sahibi olmaya çalıştıklarını dile getirmektedir. Bu durum da bürokrasinin yozlaşmasına ve bu tür iç çekişmeler ile asıl görevini yerine getirememesine sebep olmuştur.

Jön Türk Hareketi'nin köklerini daha eski dönemlerde arayan görüşler de mevcuttur. FerozAhmad'a göre bu kökler 3. Selim ile başlayan ve Tanzimat ile zirve yapmaya başlayan reform ve ıslahatlarda aranmalıdır. Islahat hareketlerini ve bu ıslahatların harekete geçirilmesi için mücadele veren entelijansiyayı bir bütün olarak ele alan Ahmad, söz konusu yeniliklerin 1876 Kanun-i Esasi ile zirve yaptığını fakat padişahın 1878'de anayasayı rafa kaldırıp parlamentoyu dağıtması ile durumun tersine döndüğünü belirtmektedir. Bu siyasi tarih bilgisi, daha önce bahsettiğimiz üzere Jön Türklerin her fırsatta Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edilmesi ve Meşveret

Meclisi veya parlamentonun yeniden açılması taleplerinin demokratik değerlerin benimsenmesi bağlamında önemli olduğunu göstermektedir. Fakat burada bir parantez açmaya ihtiyaç vardır. Sözünü ettiğimiz demokrasi ve demokratik değerler günümüzdeki anlamıyla değerlendirilmemelidir. Gerek Yeni Osmanlıların gerekse de Jön Türklerin etkin olmaya çalıştıkları dönemde Osmanlı en nihayetinde monarşi ile yönetilen bir devletti ve aydınların temel meselesi bu monarşiyi bir meşruti yönetime çevirmektir. Bu çaba dönemi itibarıyla saygı duyulması bir uğraştır. Bahsi geçen demokrasi anlayışı günümüzdeki liberal demokrasi anlayışından uzaktır. Üstelik Jön Türklerde fikri altyapısı çok eskilere dayanan bir devleti kutsal görme anlayışı – ki buna devleti ebed müddet anlayışı denmesinde de bir mahzur yoktur- mevcuttur. Bu anlayışın yanı sıra hilafete ve saltanata olan bağlılıkları da – bu bağlılık Abdülhamit döneminde kişiye bağlılıktan çok makama bağlılık halini almıştır- bir diğer dikkat çekici noktadır. Ayrıca dönemin Avrupa devletlerinde de daha sonra Jön Türklerin bu konuda yazdıklarına değineceğimiz üzere ciddi bir dinsellik, bir Hıristiyanlık vurgusu mevcuttur. Dönemin Avrupa devletlerinin demokrasiye bakışı da günümüz liberal demokrasi anlayışının oldukça uzağındadır. Yalnızca felsefi temel açısından Anglo-Sakson anlayışı ayrı bir yere koyulabilir. Nitekim bu anlayış da Jön Türklerin daha sonra dışlanacak veya ayrılacak bir temsilcisi olan Prens Sabahattin ile birlikte değineceğimiz bir anlayıştır.

Jön Türklerin politikalarının bürokrasi, asker veya halkta karşılık bulması hususunda da Feroz Ahmad; siyasal anlamda bir statüko değişikliği olmasa dahi ülke topraklarında sosyal ve ekonomik yapıda yavaş yavaş bir takım değişiklikler vuku bulduğunu ifade etmektedir (Ahmad, 1985: 10, 11).

Hem Yeni Osmanlılar hem de Jön Türklerin siyasal ve sosyal anlamda fikri altyapılarının doğru kavranması için içinde buldukları meşrutiyet ve anayasa mücadelesinin- ki bu mücadelenin özünün de devletin bekası ve parçalanmasının önüne geçilmesi olduğu unutulmamalıdır- itici unsurlarını kavrayabilmek gerekmektedir. Bu noktada hemen hemen tüm aydınların Abdülhamit Dönemini bir istibdat ve baskı dönemi olarak nitelendirdiklerini görmekteyiz. Bu noktada dönemin baskıcı, sansürcü olup olmadığı siyasal tarihin ilgi alanı ve tartışma konusudur. İncelediğimiz üç ismin de çoğu kez dönemi sansürcü ve baskıcı olarak nitelendirmesi dolayısıyla Jön Türklerin verdiği mücadelenin bir demokratikleşme hareketi olarak görülebileceği söylenebilir. En azından kendileri bunu böyle görmektedirler. Hürriyet kavramını merkezlerine almaları ve bunu adeta sloganlaştırmaları da bunun göstergesi olarak kabul edilebilecektir.

Zira Kazım Karabekir'in şu ifadeleri bu noktada açıklayıcı olacaktır (Karabekir, 2014: 16) :

"Abdülhamid'in münevverlerimizin çoğalmasından ürktüğünü gösteren tavırlar takınması, nihayet kendini zulmün, geriliğin hamisi ve müsebbibi vaziyetine düşürmesi bizde hürriyet cereyanlarının biraz daha kökleşmesine yol açmıştır."

Kurtuluş Savaşı'nın önemli isimlerinden olan Kazım Karabekir'in bu ifadeleri hem dönemin askerlerinin padişaha bakışını ortaya koymakta, hem de var olan hürriyet vurgusunun, dönemin aydınlarının yayınlarında yer alan fikirlerin, askerler üzerinde de etkin rol oynadığını göstermektedir.

Benzer şekilde ünlü tarihçi Kemal Karpat da Jön Türklerin kuruluşunda Abdülhamid'in hürriyetleri yok edip, Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmasının etkin rol oynadığını ifade etmektedir (Karpat, 1967: 18).

Jön Türklerin fikri altyapılarından bu şekilde bahsettikten sonra onların fikirlerinin imparatorluk içerisinde farklı kademelerde yayılmasının etmenlerine değinmek gerekmektedir. Zira Jön Türklerin anlayışları ve görüşleri daha önce de belirttiğimiz üzere bürokrasiden askeriye, Balkanlardan payitahta ve hatta sarayın içerisine kadar sirayet edebilmekteydi. Buradaki en önemli etkenlerden birinin Jön Türklerin önemli bir bölümünün asker veya bürokrat olmasıdır diyebiliriz. Bu anlayış günümüzde de aydınların devlet memuru olmasında ve aynı şekilde olmasa da devletçi anlayışı sürdürmesinde de görülmektedir.

Jön Türk siyaset anlayışının kökleşmesinde en etkin kurumlardan biri Mülkiye olmuştur. Şerif Mardin'e göre Mülkiye dönemin ruhunu anlamak açısından bir fikir merkezi olarak görülebilir. Zira burada tarih, medeniyet ve ıslahat eğitimi verilmekteydi (Mardin, 1964: 22). Devletin sorunlarının çözümünün kendi tarihinde mi yoksa Batılı argümanların benimsenmesinde mi olduğu tartışması

o dönemde de sürmekle birlikte Mülkiye’de verilen tarih eğitimi bu konudan bağımsız düşünülmelidir. Medeniyet gerçekliğine bakış için de aynı durum söz konusudur.

Mülkiye’nin Jön Türklere fikri anlamdaki etkisi iki temel anlayış bağlamında olmuştur. Bunların birincisi daha sonra dönemin başat aktörlerinden biri olarak inceleyeceğimiz Ahmet Rıza’da özellikle karşımıza çıkan pozitivism etkisidir. Söz konusu pozitivist anlayış yeni bir tabiat anlayışı şeklinde değerlendirilebilir. İkinci fikir ise realizmdir. Bu iki fikri anlayış yer yer yoruma açık ve değişebilir nitelikte de olsa genel itibariyle Jön Türklere sirayet etmiş görüşlerdir (Mardin, 1964: 23). Bu görüşlerin yansıması olarak karşımıza çıkan en net örneklerden biri Ahmet Mithat Efendi’nin neşrettiği Tercüman-ı Ahval gazetesidir. Şerif Mardin’in tabiriyle Mülkiye’deki hocalar talebelerinin üzerinde ne kadar etkiliyse, Tercüman-ı Ahval gazetesi de toplum üzerinde o kadar tesire sahipti (Mardin, 1964: 27).

Burada kast edilen Mülkiyenin eğitim anlayışındaki ana damar olan pozitivist ve realist bir talebe kitlesi yetiştirme ülküsünün Tercüman-ı Ahval örneğiyle görüldüğü gibi Jön Türkler tarafından da topluma yönelik bir eğitim süreci gibi görülmesidir.

Bu eğitim süreci bir toplum mühendisliği olarak değerlendirilebilir. Toplum mühendisliğinin de ne derece demokratik olduğu elbette tartışmaya açık bir meseledir. Fakat unutulmaması gereken şey topluma benimsetilmeye çalışılan değerlerin - ki bu değerleri yalnızca pozitivism ve realizm olarak düşünmemek gerekir. Zira anayasanın yeniden yürürlüğe konması ve meşruti yönetime geçilmesi de bu değerlerin pratikteki karşılıklarıdır- demokrasi ile bağdaştırılabilecek değerler olduğudur. Yine unutulmaması gereken bir diğer nokta ise Jön Türklerin önceliklerinin toplumu dönüştürmekten çok devleti dönüştürmeyi kendilerine hedef edinmiş olmalarıdır.

Jön Türklerin siyasi ve sosyal fikri altyapılarına böylece değindikten sonra kendi içlerinde tasnif edilmesi hususunda- ki ne kadar gruplandırırsak da söz konusu aydınların birbirleriyle pek çok noktada anlaştıkları veya çeliştiklerini söyleyebiliriz- Şerif Mardin’in şu sınıflandırması önemlidir:

- 1) Hürriyet Mecmuası ve Selim Faris’in etrafında toplanan grup
- 2) Türk-Suriye Komitesi azalarından meydana gelen grup
- 3) Ahmet Rıza’nın etkin olduğu ve Halil Ganem ve Beşir Fuad’ın da aralarında bulunduğu Meşveret Gazetesi etrafında toplanan grup
- 4) İstanbul’da teşkil eden askeri grup

Bu tasnif açıklayıcı olduğu gibi Şerif Mardin’in de dediği gibi ilk iki grup diğerlerine nazaran daha az dikkat çekici ve etkindir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da dördüncü grubun başında bir dönem Mizancı Murat Bey’in bulunduğu bilinmesidir. Dolayısıyla bu gruba Mardin gibi askeri bir grup demekse de Murat Bey ve Mizan Gazetesi etrafında toplanan grup da denilebilir. İlerleyen süreçte bu anlayışlara ilave olarak Prens Sabahattin ve liberal fikirli aydınlar da eklenmiştir (Mardin, 1964: 45).

2. Ahmet Rıza Bey ve Meşveret Gazetesi

Ahmet Rıza Bey 1859 yılında, İngiliz lakaplı Ali Bey ve aslen Avusturyalı bir annenin çocuğu olarak İstanbul’da dünyaya geldi. Tevfik Çavdar’ın tabiriyle soğukkanlı yapısı, doğrularından kolay kolay sapmayan düşün ahlakı ile Jön Türklerin arasında kısa sürede parlamış ve liderler arasındaki yerini almıştır (Çavdar, 2013: 64). Ahmet Rıza’nın fikir yapısıyla ilgili söyleyebileceğimiz ilk şey onun pozitivism olan ilgisidir. Özellikle AugusteComte felsefesinden etkilenmiş ve Paris’in pozitivist çevrelerinde tanınan bir sima olmuştur (Ramsaur, 2011: 42). Onun pozitivismden etkilenmesinde en önemli unsurlardan biri tabiat ve din konusundaki fikirleri olmuştur.

Yeni Osmanlılar doğal hukuk ve tabiat kanunları gibi kavramları ilahi bir atıfla ele almaktaydılar. Onların yer yer Şeriat ile, bazen de akıl ile bir tuttıkları doğal hukuk normlarının yerine maddi bir tesirle sübjektif olmayan bir tabiat yasaları anlayışı yerleşmekteydi. Bu durum Yeni Osmanlılar ile Jön Türklerin dönemsel açıdan laikleşme bağlamında birbirinden ayrıldıklarını da göstermektedir.

Ahmet Rıza da bu ayrışmanın önemli bir unsurudur diyebiliriz. Bu laikleşme Ahmet Rıza’nın pozitivism olan ilgisi ile paralel olmakla birlikte onun dini açıdan “zayıf” olduğu iddiaları ile de

birleştirilebilir. Kendisi de hatıratlarında bu konuya eğilmekte, kendisini pozitivist olduğu için dinsiz olarak lanse ettiklerini ve bunun gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir (Rıza, 1988: 1-60). Fakat Şerif Mardin'e göre Ahmet Rıza Bey İslami dogmalara vahiy olarak ehemmiyet vermemekte, dini bir sosyal harç olarak önemsemektedir. Hatta yapısı açısından Hıristiyanlığa nazaran İslam'ın sosyal gelişmeye daha açık bir din olduğunu düşünüyordu. Bu fikirlerde de yine Auguste Comte'un etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira Comte da fikirlerin insanları aktive eden unsurlar olduğunu ve bu nedenle dini inançların önem arz ettiğini belirtmektedir (Mardin, 1964: 131).

Burada Ahmet Rıza'nın dinin sosyal işlevine yaptığı atfın genel olarak Jön Türklerin düşünceleri olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik bu düşüncenin temelleri de Yeni Osmanlılara dayanmaktadır. Örneğin Namık Kemal'e göre camiler ibadet yerleri oldukları kadar cemaat açısından bir toplanma ve sosyalleşme yeridirler. Camideki vaazlar cemaati sosyal açıdan yararlı noktalara götürme noktasında önem atfedilen bir unsurdur.

Bu sosyal etkileşim rolüyle birlikte Ahmet Rıza İslam'ın demokrasiyle olan ilişkisini de ele almış bir düşünürdür. Bu anlayışı daha önce yine Namık Kemal'de gördüğümüzü hatırlatmamız gerekmektedir. Ahmet Rıza İslam'ın, Batının göstermeye çalıştığı gibi bir barbarlar dini asla olmadığını, siyasi bakımdan gelişmeye oldukça elverişli bir din olduğunu iddia ediyordu. Kendi ifadesiyle İslam cumhuriyetçi rejime düşman olmak bir yanaaksine liderin meclis tarafından seçilmesini uygun bulmaktadır (Mardin, 1964: 132).

Buradan hareketle net bir biçimde ifade edebiliriz ki Jön Türklerin ekseriyeti öz değerlerine sahip çıkma konusunda son derece nettirler. Fakat bu sahip çıkmanın yönü yine Batılı değerlerle öz değerleri arasındaki benzerliği vurgulama, yani Batıya entegre olmak noktasında zaten fikri altyapı açısından batılı değerleri bünyesinde bulunduran bir millet olduğumuzu gösterme çabası söz konusudur. Bu çaba içerisinde olmayan ve hem devlet yapısının, hem de toplumsal yapının doğrudan Batılılaştırılması gerektiğini savunan Jön Türkler de vardır. Bu kesimin en dikkat çekici noktası padişaha karşı bir dış devlet müdahalesini normal görmesi ve belli bağımsızlık isteyen azınlık grupları ile padişaha karşı işbirliği yapılabileceğini düşünmeleridir. Daha sonra Prens Sabahattin başlığı altında bu fikirleri detaylı bir biçimde irdeleyeceğiz. Fakat Ahmet Rıza ve temsil ettiği düşünce ile mukayese bakımından, Jöntürkler arasındaki temel ayrışma noktalarının bu konular olduğunu söylememiz mümkündür. Zira bu konulardaki görüş ayrılıkları Jön Türk Kongresinde bilhassa kendisini göstermiştir. Ahmet Rıza ve arkadaşları her türlü dış müdahale karşısında hanedanın yanında yer alınması gerektiğini düşünüyordu (Ramsaur, 2011: 106). Burada tekrar vurgulanması gereken nokta Ahmet Rıza ve arkadaşlarının makam ile kişiyi birbirinden ayırdıkları ve makam sahipleri ile anlaşmazlık içerisinde olsalar dahi dış müdahalelere, başka ülke veya hanedanların emellerine karşı daima Osmanlı Hanedanın yanında yer almak gerektiğini savunduklarıdır.

Abdülhamit'in kendilerine zulmettiğini düşünseler de onun hakkında da kanaatleri aynıdır. Zira Ahmet Rıza'nın, Paris'te yeni bir iş bulduğu an Abdülhamit'in onu o işten attırıldığını, Paris'teki entelektüel çalışmalarına karşı Saray'ın şiddetli tedbirler aldığını ve hatta Saray'ın kendisine maddiyat teklif ettiğini söylemesine rağmen (Rıza, 1988: 13-18) yine de dış müdahaleye karşı olması yalnızca bir milli damar olarak değerlendirilebilir.

Bu milli anlayış bize Jön Türklerin bu kanadının - ki genel itibarıyla Jön Türklerin ana damarı olarak görülebilir- hanedanın makamına duydukları saygının, Abdülhamit yönetimine karşıtlıklarından daha ön planda ve etkin olduğunu göstermektedir. Bu minvalde dikkat çeken bir diğer kilit ayırım noktası da azınlıklar meselelerine bakış noktasındadır. Ahmet Rıza için azınlıklara özerlikler verilmesi devletin bölünmesi için en büyük tehlikelerden biridir ve devlete hıyanet ve bölücülük olarak değerlendirilmelidir (Ramsaur, 2011: 127). Bu konuda- özellikle Ermeniler örneğinde karşımıza çıktığı üzere- Prens Sabahattin ve onunla aynı fikri altyapıya sahip aydınlar farklı düşünmekteydiler. Fakat onların düşüncelerinin pratikteki başarısı tartışmaya açıktır.

Ahmet Rıza ve neşrettiği Meşveret gazetesinin genel görüşleri Batı medeniyetine entegre olmak lazım geldiği çerçevesinde şekillenmekteydi. Fakat bu entegre oluş bir sömürü düzeni yaratmamalıydı. Bu görüşlerinin en önemli argümanı olarak kapitülasyonlara karşı düşünceleridir. Ahmet Rıza kapitülasyonların Osmanlı ekonomisi üzerinde adeta bir sömürü aracı haline geldiğini

ve kaldırılması gerektiğini savunuyordu. Zaten Batılı devletlerin emperyal ve diğer toplumlara tepeden bakan anlayışları zaman içerisinde Jön Türklerin Batı ile ilgili fikirlerinin değişmeye başlamasına sebep olmuştur diyebiliriz.

Genel olarak Meşveret'in Batıyı suçlayıcı yazılar barındırdığını görmekle birlikte bu noktada başat aktörün Halil Ganem olduğunu söyleyebiliriz. Halil Ganem'in yazılarında dönemindeki diğer örnekler nazaran çok net bir emperyalizm karşıtlığı göze çarpmaktadır. Hatta yer yer bu görüşleri padişahı, tebasının haysiyetini yabancılar karşısında koruyamamakla itham etmeye kadar varıyordu (Mardin, 1964: 142).

Yine Halil Ganem Avrupalı yazar Jean Jaures'e atıf yaparak onun Avrupa'nın riyakar, vahşi bir egoizmle ve utanılacak bir Makyavellik malul olduğunu gösterdiğini, bir anlamda itiraf ettiğini dile getirmektedir (Mardin, 1964: 150).

Toparlayacak olursak genel itibariyle başlangıçta Jön Türklerde Avrupalı liberallerin kendilerine yardım edecekleri fikri hakimdi. Fakat zamanla Avrupa'da İslam karşıtlığının yükselmesi ve Müslümanlara - dolayısıyla da en başta Osmanlılara- karşı bir tepki ve tavrın oluşmaya başlaması Jön Türklerin Avrupa devletleri ve Avrupalı aydınlar bakışlarında da değişiklikler olmasına yol açtı. Böylece Jön Türklerde zaten var olan kapitülasyon karşıtlığı, Avrupalıların Türkler başta olmak üzere tüm Müslümanlara karşı şüpheli tutumu ve şovenist tavrı Meşveret gazetesi başta olmak üzere Jön Türklerin önemli bir kısmında Batı karşıtlığını artırdı ve buna bağlı olarak dil ve söylem de sertleşmeye başladı.

Söz konusu Batı karşıtlığının oluşması hasebiyle Batı medeniyetine entegre olmak fikri- daha doğrusu doğrudan Batılı bir devlet ve toplum olma ülküsü- yerini Doğu medeniyetinin orijinallikini koruyarak Batının yalnızca ilmi ve teknik gelişmelerinin alınması fikrine yöneltmiştir. Bu görüş daha sonra Ziya Gökalp tarafından da temellendirilecek ve farklı yorumlamalarla birlikte geliştirilerek savunulmaya devam edecektir.

Ahmet Rıza'yı dönemin diğer fikir adamlarından ayıran önemli bir diğer nokta onun aktivizme verdiği önemdir. İlk yazılarında uzun vadeli, toplumsal değişim ve dönüşüme yönelik yazılar yazan Rıza daha sonra, kısa vadeli bir propaganda çabasına girmiştir diyebiliriz. Bilhassa Balkanlardaki-Şerif Mardin doğrudan Makedonya demektir, fakat Jön Türklerin genel itibariyle tüm Balkanlardaki askeriye üzerinde etkili olduğunu unutmamak gerekir- subayları etkileyecek ve harekete geçirecek faaliyetlere öncelik vermiştir. Bu faaliyetlere örnek olarak söz konusu bölgede etkinliği artırmak için para toplanmasına yönelik kapmayalar gösterilebilir. En net örnek olarak da Ahmet Rıza Bey'in Ağustos 1906'da kaleme aldığı Vazife ve Mesuliyet: Asker adlı yazısı gösterilebilir (Mardin, 1964: 127).

Ayrıca ziraat ve sanayi başta olmak üzere ülke ekonomisinin geliştirilmesi için halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi elzem görünüyordu. Eğitim, Ahmet Rıza Bey için insanın kendini bulmasına yarayacak bir araç değildi. Eğitim doğrudan bireye toplum içerisindeki görevlerini anlatacak bir vasıtaydı. Ahmet Rıza'nın yazmış olduğu altı layihanın tamamının eğitim konusunu işlediğini belirtmek açıklayıcı olacaktır (Mardin, 1964: 130).

Eğitime verilen bu önem toplumun devletin kurtuluş sürecinde üzerine düşen bir sorumluluk olarak algılanabilir. Yani ferde düşen kendisine verilen eğitim doğrultusunda toplum içerisindeki yerini sağlamlaştırmak ve ihtisas alanında topluma ve nihayetinde devlete faydalı olabilmektir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da Jön Türklerin nihai hedefi olarak karşımıza devletin içinde bulunduğu darboğazdan kurtarılması ülküsü çıkmaktadır.

3.Murat Bey ve Mizan Gazetesi

Murat Bey'i dönemseldir açıdan önemli kılan pek çok şey olmakla birlikte ilk dikkat çeken nokta Ahmet Rıza'ya nazaran popüler oluşuydu. Bilhassa edebi çalışmaları sayesinde pek çok taraftar toplayan Murat Bey ayrıca Pan-İslamist düşünceye yakınlığı ile de yine belli bir kitlenin yoğun ilgisini çekmekteydi (Ramsaur, 2011: 56).

Fakat burada bir not düşünmemiz gerekmektedir. Murat Bey'in İslamcılık anlayışı kendisinin fikren yakın bir konumda bulunduğu Yeni Osmanlılar ile pek çok noktada benzeşmesine rağmen, İslamcılığın amaç değil bir araç olarak görülmesi açısından farklılaşıyordu (Mardin, 1964: 77). Bu

nokta Murat Bey'i Jön Türklere yaklaştıran nokta olarak da değerlendirilebilir. İslamcılığın araçsallaştırılması yönüyle Jön Türklerin ana akım görüşleriyle benzer olmakla birlikte Murat Bey'in anlayışının daha liberal olduğunu da belirtmemiz gerekir. Bu fikirlerini de hazırladığı broşürde doğrudan şu ifadelerle belirtmektedir (Ramsaur, 2011: 59) :

"İslam özünde liberaldir. Fanatizm İslam'ın tabii bir sonucu değildir. "

Murat Bey'in fikirlerine genel itibarıyla bu şekilde giriş yaptıktan sonra onu daha iyi anlayabilmek için fikirlerini biyografisi bağlamında değerlendirmek yerinde bir çaba olacaktır. Murat Bey aslen Dağıstanlıdır ve Sivastopol'de bir Rus lisesinde eğitim almıştır. Asıl adı Urahi-Amirov Hacı Murat olmakla birlikte genç yaşından itibaren halkbilim (folklor) üzerinde çalışmalar yapmıştır (Çavdar, 2013: 69). 1873'te İstanbul'a gelmiş ve memuriyet hayatına Mülkiye'de tarih dersleri vererek başlamıştır (Akşin vd, 2009: 363). Bu yönü onu daha önce sözünü ettiğimiz Mülkiye çizgisinde değerlendirebileceğimizi göstermektedir. Zira dönemin pek çok önemli fikir adamı gibi o da mülkiye koridorlarında düşün hayatını geliştirmiş ve bu gelişim mülkiye geleneği minvalinde olmuştur diyebiliriz.

Murat Bey'i diğer Jön Türklerden ayıran en önemli yönü bir devrim veya dışarıdan baskılama sonucu ıslahatlara sirayet etme anlayışından çok saray içerisinde mevki sahibi olarak gerekli ıslahatların yapılmasına katkı sunma şeklinde düşünmesidir. Petrosyan'ın ifadesiyle Murat Bey bir politika adamı olarak oldukça ılımlı reformlardan yanaydı (Petrosyan, 1974: 189). Zira o çalışma hayatının başlarında Abdülhamit'in gözüne girerek onun müşaviri olmayı ve böylece ıslahatları gerçekleştirmeyi düşünmekteydi. Yaptığı memuriyetleri kabul etmesinin ana sebebini genelde bu hedef teşkil etmekteydi. Bu nedenle padişahın teklifi doğrultusunda Duyun-u Umumiye Komiserliğini de kabul etti. Asıl arzusu padişaha kendi ıslahat tasarımlarını açıklamak ve kabul ettirmektir (Mardin, 1964: 51). Fakat 1886 yılında neşretmeye başladığı Mizan Gazetesi 1890 yılında kapatılınca bunu gerçekleştiremeyeceğini anladı (Akşin vd, 2009: 363).

Murat Bey "1876'lı yıllarda" Yeni Osmanlılar grubuna dahil oldu, fakat onun fikir yapısı ve tercihleri aktüel politika yerine uzun vadeli kültürel faaliyetler ve sosyal yapı ve devlet yapısının değişmesi ile ilgiliydi (Mardin, 1964: 49).

Bu süreçte kendisine Jön Türklerin - Kazım Karabekir'in belirttiği üzere ise doğrudan İbrahim Temo ve arkadaşlarının kurduğu ve henüz filizlenmekte olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin - başkanlığı teklif edildi. Fakat o bu teklifi geri çevirdi. Jön Türklere ve genel anlamıyla ıslahatları savunan kesimlere dışarıdan destek olmayı tercih etmekteydi.

Daha sonra Murat Bey padişah ile görüşme ve genel hatlarıyla fikirlerini ve önerilerini anlatma fırsatı buldu ve bu görüşme sırasında padişahın Jön Türklerin söylediği üzere dar görüşlü, şüpheli veya tiran olmadığını düşündü (Mardin, 1964: 55). Fakat bu görüşmeden sonra - görüşmeden çok memnun kaldığını ve reform önerilerini tekrar değerlendirmeye alacağını söylemesine rağmen padişah bir daha Murat Bey ile görüşmeyi kabul etmeyince, Murat Bey'in fikirleri değişmeye başladı. Artık payitahtta kalmasının bir anlamı olmadığı düşünen Murat Bey Paris'e gitti. Fakat burada Ahmet Rıza ile görüş ayrılıkları yaşayan Murat Bey Mısır'a gitti ve burada Mizan Gazetesini yeniden çıkarmaya başladı. Ahmet Rıza ile Murat Bey arasındaki görüş ayrılıkları Murat Bey'in daha önce bahsettiğimiz reformcu kimliğinden kaynaklıdır diyebiliriz. Ahmet Rıza ve genel itibarıyla Meşveret Gazetesini neşreden kadro padişahın bir ihtilal ile devrilebileceğini düşünürken buradaki ifade son derece hassastır. Zira söz konusu kadro padişahın ihtilal ile devrilmesi gerektiğini söylemekten çok bunun bir olasılık olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Murat Bey bu görüşe kökten karşıdır. İhtilal yerine yapısal reformlar yapılması için çalışmanın önemini belirtmektedir (Karabekir, 2014: 289). Burada dikkat çeken önemli bir nokta Murat Bey'in Abdülhamit ile yaşadığı görüşme krizine rağmen hala böyle düşünebilmesidir. Bu düşünce fikir dünyası açısından bir tutarlılık olarak yorumlanabilecektir.

Mizan Gazetesinin Mısır'da çıkan ilk nüshasında Murat Bey'in makalesinin konusu Paris ve Mısır Jön Türklerinin belirli bir programa sahip olmayışları üzerine bir eleştiriydi (Mardin, 1964: 60). Jön Türklerin Murat Bey'e karşı yönelttikleri temel eleştiri ise kendisinin reformları onaylatma noktasında Avrupa devletlerinin padişaha karşı yapacakları baskıyı kabul etmesi ve bunu normal

ve gerekli görmesiydi (Mardin, 1964: 61). Daha önce de değindiğimiz üzere Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesi bu görüşe yekten karşı çıkmaktaydı.

Jön Türkler ile Murat Bey arasındaki bir diğer fikri ayrılık da Murat Bey'in yalnızca bir istişare unsuru olacak bir Meclis-i Meşveret'i yeterli görmesine karşın Jöntürklerin doğrudan bir parlamento isteğine sahip olmalarıydı (Mardin, 1964: 63). Murat Bey için önemli olan reformları padişaha kabul ettirebilmektir ve bu nedenle padişahın, sözünü dinleyeceği bir Meşveret Meclisi sorunların çözümü için yeterli bir metottu. Fakat Ahmet Rıza ve diğer pek çok Jön Türk gerek azınlıklar meselesi gerekse de Batılı değerlerin benimsemesi açısından meşruti bir yönetime geçilmesi gerekmektedir.

Tüm bu farklılıklara rağmen ilerleyen dönemde Ahmet Rıza hakkındaki katı pozitivizm ve dini yönün zayıflığı üzerinden yöneltilen eleştiriler gittikçe yoğunlaştı ve diğer Jön Türkler tarafından Murat Bey yeniden Paris'e davet edildi. Ahmet Rıza'nın yerine Jön Türklerin Paris temsilcisi olarak Murat Bey atandı. Bununla da kalmadı ve Ahmet Rıza cemiyetten uzaklaştırıldı, cemiyetin merkezi Paris'ten Cenevre'ye taşındı. Fakat padişahın yakın isimlerinden Celaleddin Paşa Murat Bey'e ulaşarak ona padişahın anlaşmak istediğini ve gerekli reformların yapılması için kendisini yetkilendireceğini vaat etti. Murat Bey Celaleddin Paşa'nın bu teklifini samimi buldu ve cemiyeti bırakarak İstanbul'a döndü. Bu, şüphesiz padişah için çok önemli ve başarılı bir hamleydi. Çünkü Murat Bey'in cemiyeti bırakarak İstanbul'a dönmesi pek çok Jön Türk için ciddi etkiler yarattı ve bir süre cemiyet kendine gelemeydi. Zaten Murat Bey'in hayatının son döneminde Jön Türkler ile arasında olan kopukluk net bir biçimde görülmektedir. 31 Mart Vakası öncesinde İttihat ve Terakki karşıtı isimlerden olan Hasan Fehmi Bey'in 30 Mart 1909'da öldürülmesine karşı Murat Bey Mizan Gazetesinde ulemayı anayasanın korunmasına çağırarak neşretti ve bu nedenle 31 Mart Hadisesinde sanki Volkan, Sabah ve Serbesti gazeteleri ile aynı görüşte olduğu hissiyatı uyandı. Bu nedenle isyanın bastırılmasının ardından Rodos'a gönderildi. 1914'te de İstanbul'daki yalısında öldü (Mardin, 1964: 71).

Son olarak Murat Bey hakkında değinilmesi gereken nokta onun Jön Türkler ile aynı düşündüğü bir konu olan elitizm bağlamında bir yönetici sınıf oluşturma ihtiyacına değinmesidir. Şerif Mardin'e göre nasıl ki Namık Kemal'in temel inancı halk egemenliği prensibine dayanıyorsa, Murat Bey de siyasi liderlik yapabilecek bir sınıfın yetiştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Zira Murat Bey avamdan gelecek bir hareketten adeta çekiniyordu ve avamın cahilliğinden korkuyordu (Mardin, 1974: 83-85).

4.Prens Sabahattin ve Liberal Jön Türkler

Osmanlı liberallerinin en önemli ismi olarak karşımıza çıkan Prens Sabahattin, hem Jön Türkler döneminin ünlü bir düşünürü olması hem de fikirleri itibariyle kökten Jön Türklerden farklı bir çizgi benimsemesi açısından önemlidir. Prens Sabahattin'in fikir dünyasını anlayabilmek için öncelikle onun biyografisi iyi okunmalıdır. Zira hem dönemin diğer düşünürlerinin onun zenginliği üzerinden yaptığı yorum ve eleştiriler, hem de bizzat Prens Sabahattin aykırı bir ses olarak doğrudan Osmanlı'daki memuriyet anlayışını eleştirmesi; onun zenginliği veya saraya yakın bir aileden oluşu ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Prens Sabahattin, 2. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan ile Damat Mahmut Paşa'nın oğludur (Akşin vd, 2009: 359). Sarayla olan bu organik bağı onu değerlendirirken göz önünde bulundurulmakta, tabir-i caizse Jön Türklerin genelinde gördüğümüz elitist tavır, onda doğrudan bulunmaktadır. Babası ile birlikte sıkı bir Abdülhamit muhalifi olarak Avrupa'ya kaçması onu Jön Türkler arasında oldukça popüler bir konuma sokmuştur. Çünkü saray içerisinden, üstelik Sultan Abdülhamit'in bir akrabası olarak ona muhalefet eden ve bu muhalefeti ülkeden kaçmaya kadar vardırıran bir aile Jöntürkler için çok önemli bir kozu teşkil etmekteydi. Fakat Jön Türklerin Prens Sabahattin'e ilgisi onun fikirlerinin farklı olduğunun görülmesi ile azalmış, hatta bir çekişmeye dönüşmüştür. Bu çekişmenin tarihi boyutuna değinmeden önce Osmanlı liberallerinin fikir dünyalarını irdelemekte fayda vardır.

Osmanlı toplumunda sosyal anlamda İttihat ve Terakki mensuplarına göre daha yukarılarda bulunan ve daha zengin bir zümreyi temsil eden liberaller yönetsel anlamda adem-i merkeziyetçiliği

ve farklı etnik grupların özerkliğini savunmaktaydılar. Bu durum imparatorluk içerisindeki Türk olmayan grupların onları desteklemesine neden olmaktadır (Ahmad, 1985: 13).

Prens Sabahattin imparatorluk içerisindeki farklı unsurları tek bir çatı altında toplamının yolunun farklı etnik unsurlara fiili özerklikler vermek ve bir Osmanlı Konfederasyonu oluşturmak olduğunu savunuyordu. Hatta Ramsaur'un ifadesiyle Sabahattin Ermenilerin rahatsız edici ayrılıkçı fikirlerini benimsemiş gibi, bunun aksinde direten Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesini neşreden grupla arasını iyice açmıştı. Yine benzer şekilde Osmanlı'ya gerekirse dışarıdan başka bir devlet tarafından yapılacak bir müdahaleyi normal görme ve hatta destekleme hususunda Prens Sabahattin Ermenilerle aynı düşünceyi paylaşmış ve bunu kat'i surette reddeden Ahmet Rıza ve Meşveret grubunu dışlamıştı (Ramsaur, 2011: 102-105).

Bu ayrılığın en net nüvesini 4-9 Şubat 1902 tarihinde Paris'te toplanan Osmanlı Liberalleri Kongresi'nde görmekteyiz. Kongrede alınan kararlar Ahmet Rıza ve arkadaşlarını oldukça rahatsız etmiş ve bir daha Osmanlı Liberalleri ile Jön Türklerin ana damarı olarak kabul edebileceğimiz grup yan yana gelmemiştir. Bu ayrılık Ahmet Rıza ve arkadaşlarının Paris'teki mevkiini de sarsmıştır denilebilir (Karabekir, 2014: 298).

Prens Sabahattin'in fikirlerinin genel anlamda arka planına bakacak olursak nasıl ki Ahmet Rıza'da karşımıza ciddi bir AugusteComte felsefesi çıkıyorsa onda da Le Pay ve Demolins'in görüşlerinin oldukça etkili olduğunu görmekteyiz. Le Pay Okulu ve o okulun talebesi olan Demolins, Durkheim'dan ayrı bir sosyoloji anlayışına sahiplerdi. Bu anlayışın derinlerine girmemekle birlikte Sabahattin'in bu anlayıştan etkilenecek adem-i merkezîyet, ferdi teşebbüs ve otonomiye önem verdiğini söylememiz mümkündür. Bu görüşler ışığında Prens Sabahattin Osmanlı'nın yaşadığı temel sosyal problemlerin milli eğitim sisteminde bireysel teşebbüslerin bulunmaması ile alakalı olduğunu düşünmekteydi. Bunun sonucu olarak toplumun alt tabakası olarak adlandırdığı kesimin gerekli ve yeterli bilgiden yoksun olduğunu, orta sınıfın ise kahir ekseriyetle memur ve asker olduğunu savunmaktaydı. Çözüm batı medeniyetini özümsemiş entelektüel Türk gençlerinin serbest ve üretken mesleklere yönelmeleriydi. Temel eğitim Batılı tarzda olmalı ve yeni bir insan tipi yaratılmalıydı. Sabahattin'in bu fikirleri ferdin gelişme kabiliyeti üzerine kuruludur diyebiliriz (Mardin, 1964: 222). Bu, bir nevi kapitalistleşme arzusu olarak da yorumlanabilir.

Prens Sabahattin bu fikirlerini yaymak ve hayata geçirebilmek için bir yayın organının elzem olduğunu görmüş ve Terakki gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Söz konusu gazetenin editörlüğüne sütkardeşi Ahmet Fazıl Bey'i getirmiştir. Gazetenin dağıtımını için de Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Derneği'ni kurmuş ve genel sekreterlik görevini yürütmüştür (Ramsaur, 2011: 119). Genel itibariyle Prens Sabahattin'in Anglo-Sakson modeli bir modernleşme tasavvuruna sahip olduğu ve önerdiği çözümlerin ve sahip olunması gerektiğine inandığı değer yargılarının bu minvalde önümüze çıktığı söylenebilir. Bu yönüyle de dönemin Jön Türklerinden oldukça farklı bir konuma sahiptir.

Sonuç ve Değerlendirme

Jön Türkler, Yeni Osmanlılardan aldıkları fikri miras ile ana gayeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önlemek ve çağın gerekleri bağlamında ülkenin modernleşmesini sağlamak üzere düşün hayatımıza önemli katkılar sunmuşlardır. Dönemin Batılı düşünürlerinden etkilendikleri aşık olmakla birlikte, kapitülasyonlar ve azınlıklar gibi konularda ciddi bir Batı aleyhtarlığı da söz konusudur. Bu durumu fikren Batılı olmak Jön Türkler için bir değer arz eder iken, siyaseten Batının ikiyüzlü olduğu ve emperyal hedefler güttüğü inancının varlığı ile özetlemek mümkündür. Fakat bunu söylerken Jön Türklerin fikir dünyasının homojen olmadığını da eklemek mecburiyetindeyiz. Söz konusu fikirler özellikle Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesini neşreden kadro için geçerlidir. Murat Bey'in düşünceleri de nispeten bu gruba yakın kabul edilebilir olmakla birlikte Prens Sabahattin'in kökten farklı düşündüğü belirtilmelidir.

Osmanlı tarihinin ilerleyen dönemleri ve cumhuriyetin merkezîyetçiliği göz önünde bulundurulduğunda Prens Sabahattin'in fikirlerine nazaran Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerine daha yakın bir politika izlendiği söylenebilir. Fakat bu ayrımda Prens

Sabahattin veya diğer grubun herhangi birinin daha demokratik olduğunu söyleyemeyiz. Zira gerek azınlıklar konusunda dönemin şartları düşünüldüğünde, gerek de dış müdahalenin sonuçları göz önünde bulundurulduğunda merkezîyetçilik bir zaruret gibi görünmektedir ve Prens Sabahattin'in düşündüğü gibi bir konfederasyonun realist bir bakış açısı olup olmadığı tartışmaya açıktır. Dış müdahalenin ilerleyen dönemlerde ulaştığı boyut ve Osmanlı'nın neredeyse bir sömürge halini almaya başladığı göz önünde bulundurulduğunda sorunların hanedan bünyesinde çözülmeye çalışılması da anlaşılabilir bir politika halini almaktadır.

En nihayetinde Jön Türkler içerisinde liberal kanadın temsilcisi olarak görebileceğimiz Prens Sabahattin, katı pozitivist kanadın temsilcisi olarak değerlendirilebilecek olan Ahmet Rıza ve saltanata yakın veya başka bir deyişle sorunların çözümünde mevcut yönetim ile işbirliği içerisinde olmanın önemine inanan kesimin temsilcisi olarak kabul edilebilecek olan Mizancı Murat Bey irdelenmiş ve söz konusu üç farklı görüş, üç isim üzerinden örneklendirilerek irdelenmiştir.

Teoride Prens Sabahattin ve onun gibi düşünen Jön Türklerin fikirleri daha liberaldir. Fakat Ahmet Rıza ve arkadaşlarının düşünceleri daha pratiğe yönelik ve çözüm odaklıdır. Ne kadar kalıcı çözümler üretildiği elbette tartışmalıdır, fakat en azından tutarlılık açısından daha anlaşılabiliridir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1985), *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 10-13
- Akşin S. (2009). *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908*. (Ed. Sina Akşin) İstanbul: Cem Yayınevi, 348-351, 359, 363
- Çavdar T, (2013), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları, 64, 69
- Karabekir K, (2014), *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 16, 289, 298
- Karpat K, (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 18
- Mardin Ş, (1964), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4, 8, 17, 21-27, 45-55, 60-71, 83-85, 127-132, 142, 150-152, 222
- Petrosyan Y, (1974), *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*. (Çev. M. Beyhan, A. Hacıhasanoğlu). İstanbul: Bilgi Yayınevi. 109, 189
- Ramsaur E, (2011), *Jön Türkler: 1908 İhtilalinin Doğuşu*. (Çev. M.Ö Mengüşoğlu). İstanbul: Pınar Yayınları, 42, 56, 59, 105, 106, 118, 119, 127
- Rıza A, (1988), *Ahmed Rıza Bey'in Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları, 13-18

EXTENDED ABSTRACT

The main subject of the article is the views of the Young Turks on political ideas and basic democratic values. For this purpose, the basic features of the New Ottomans Movement were examined. Because the New Ottomans formed the basis of the Young Turks.

The main goal of the Young Turks is to save the Ottoman Empire from its troubled state. So, they have no goal of establishing a new state. Their criticisms are not directed to the authorities in general, but are directed towards individuals. However, they have different views on the solution of the problems of the empire. In order to understand this differences, Ahmet Rıza, Mizancı Murat Bey and Prince Sabahattin were examined as three different figures.

Ahmet Rıza is known for his positivist identity. Auguste Comte has an important role in the formation of his ideas. Ahmet Rıza argues that the Ottoman Sultan Abdülhamid should be deposed from the throne. But he is against external interference in this regard. He also argues that the granting of autonomy for minorities will lead to the division of the state.

Murat Bey, who was more famous than Ahmet Rıza due to his literary works during this period, thinks that problems can be solved by a person with a significant position in the palace, not by a revolution. In other words, he advocated structural reforms instead of revolution. This is what separates him from the other Young Turks. Unlike other Young Turks, he saw a "Meşveret Assembly" rather than an effective parliament.

Prince Sabahattin is the most important name of Ottoman liberals. He advocated the de facto autonomy of the ethnic communities and the establishment of an Ottoman Confederation. The ideas

of Le Pay and especially of Demolins were influential in the formation of his ideas. He defended private enterprise in the economy and free thought in social and political fields.

As a result, Prince Sabahattin represents the liberal wing within the Young Turks. Although he was accepted as a liberal in theory, Murat Bey, who argued that problems should be solved in cooperation with the palace, represents another wing. On the other hand, Ahmet Rıza is the representative of the centralist and positivist section.